

TÜRKÇE MIŞ VE İMIŞ ÖGELERİ

İŞLEVSEL ÇÖZÜMLEMENİN BOYUTLARI*

Éva ÁGNES CSATÓ
(Çev. Esin AL**)

1. Giriş

Lars Johanson'un "Turkic Indirectives" (2000) adlı yayınındaki Türkçe dolaylılık işaretleyicileri üzerine yapılan tartışma paralelinde olan bu makale, Johanson'un analizinin modern Türkçe materyallere uyarlamasıdır. Okuyucular, bu yazıda kullanılacak olan teknik terimlerin açıklamaları için Johanson'un yazısından yararlanabilirler¹.

Bu makalenin öncelikli amacı, Türkçede MIŞ ve İMIŞ ögelerini içeren sayısız fiil biçiminin işaretlediği anlamları analiz ederken yani işlevsel çözümlemenin bazı boyutlarını ortaya çıkarırken hangi tür ayrımlar yapıldığını gösterebilmektir. Çalışmanın tartışması Johanson tarafından geliştirilmiş fikirlere dayanmaktadır (bk. Johanson, 2000). Burada, MIŞ ve İMIŞ ile kurulmuş bütün Türkçe biçimler incelenmeyecektir. Çalışma, önemli yapılar ve bu yapıların vurgulanacak teorik ve metodolojik noktalarla uyumlu olanlarını içermektedir.

İncelemenin aşağıda verilen boyutları tartışılacaktır:

- Bir fiil biçimi belirli bir söylem türünde nasıl kullanılmaktadır? Tarihsele karşı tanısıl kullanımları ayırt edilecektir.
- Bir fiil biçiminin anlamı, onun sözdizimsel işlevine ve sözcük dizilişine nasıl bağlıdır? Bitimliye karşı bitimsiz sözdizimsel işlev ve cümle sonuna karşı içe yerleşik pozisyon ayırt edilecektir.
- MIŞ biçimi İMIŞ biçiminden nasıl ayrılmaktadır? Bu iki biçim arasındaki fark biçimbilgiseldir: İlki bir son ek iken ikincisi normal olarak bitişken hâle gelmiş bir koçaş/ek-fiil parçacıdır.
- Anlamı bileşenlerinin anlamından eşzamanlı olarak çıkarılamayan MIŞ'ın diğer eklerle birleşimi nasıl sonuçlanmaktadır? MIŞTI ve MIŞTIR'a dayalı yapıların anlamları tartışılacaktır.

Bu çalışmada incelenecek olan biçimlerin tanımlarında yer alan görünüş ve zaman kategorileri, belli bir bağlamın diğer anlam, edim ve söylem özellikleriyle karşılıklı etkileşim içerisinde. Eylem öbeklerinin kılınış özellikleri, görünüş ve zaman kategorileri ile gösterilen anlam türlerinin üzerinde çalıştığı anlam çekirdeğini oluşturur. Bu nedenle MIŞ ekine dayanan bir biçimin gerçek okuması, ilgili öbeğin kılınış anlamına bağlıdır. Söz konusu eylem öbeği sınır vurgulayabilir de vurgulamayabilir de, şayet sınır vurgulayan bir fiil ise başlangıç dönüşümlü yahut bitiş dönüşümlü/son dönüşümlü olabilir. Dahası mesela ardışık ifadeler ve zaman zarfları da öbeğin kılınış değerini değiştirebilir. Bütün bu önemli yönler bu çalışmanın dışında tutulacaktır. Bu konunun detayları için Johanson (1971), (2000) ve Csató (1999)'a bakınız. Son olarak bağlam, bir ögeye atanan spesifik okumalar için daima belirleyici olmaktadır: bu sebeple elinizdeki gibi bir değerlendirme yalnızca en muhtemel yorumlara işaret etmektedir.

2. Mazi İfade Eden Ögelerin Tarihsel ve Tanısal Kullanımları

Türkçede geçmiş işaretleyen en önemli iki bitimli yapı sırasıyla DI ve MIŞ ekleridir. Bu iki biçim de tipik olarak işaret edilen olayın konuşma eyleminde önceki bir zamanda konumlandığını gösterir. Olayın konumlandığı nokta, yönelme noktasından, bir başka ifade ile konuşma eyleminden, geçici olarak önce gelmektedir. Ancak bu iki biçim arasında önemli bir fark vardır. DI kural olarak, tarihî olaylara atıfta bulunur. Mesela örnek 1'deki DI biçimi, olayın gerçekleştiği tarihî anın çözümlenmemiş/analiz edilmemiş bütününe işaret etmek için kullanılır. Bunun sonucu olarak A eylemi gerçekleşti, sonra B sonra da C gibi bir içermeyle sıralı olayları anlatmak için kullanılır. Dolayısıyla DI biçimi, örnek 2'de de işaret edildiği gibi anlatı zincirinde ilerleme sağlayarak çoğunlukla olayları bağlayıcı bir işlev görür.

- DI- Geçmiş

Düştü

- Bir taş aldım, yılanı attım ve onu öldürdüm.*

Tanısal kullanım; MIŞ ile kurulmuş bitimli fiil biçimleri gibi, sınır sonrası (*postterminal*) vurgulayan birlikler için tipiktir. *Sınır sonrası (postterminal)* görünüş, dikkati olayın gerçekleşme sınırının çoktan aşıldığı bir noktaya yani olayın

* Csató, E. A. (2000). Turkish MIŞ- and İMIŞ-items. Dimension of a functional analysis. *Evidentiality in Turkic, Iranian and neighbouring languages*. Mouton de Gruyter, 29-43 kaynağından çevrilmiştir. Çeviride kullanılan dipnotlar çevirmenin ilgili yer üzerine yapılmış olduğu değerlendirmeleri içermektedir.

Prof. Dr., Uppsala Üniversitesi, Dilbilim ve Filoloji Bölümü, Uppsala/İsveç, e-posta: Eva.Csato@lingfil.uu.se, ORCID: 0000-0002-8252-1373.

** Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Yeni Türk Dili – Adana/Türkiye, e-posta: eal@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7581-9529

¹ Johanson, L. (2000). Turkic indirectives. *Evidentiality in Turkic, Iranian and neighbouring languages*, Mouton de Gruyter, 61-87.

gerçekleşmiş sayılması için aşılmış olması gereken sınırın sonrasına çeker. Bununla beraber ifade, doğal bir dönüm noktasına sahip olmayan bir olayı göstermek suretiyle dönüşümsüz (*non-transformative*) de olabilir. Böyle durumlarda MIŞ, olayın en azından başladığını işaret eder. *Dönüşümsüz* fiilin işaret ettiği tek sınır olayın başlangıcıdır; MIŞ ile işaretlenen *sınır sonrası* görünüşü olayın başlangıç anından sonraki bir zamana dikkati çeker. Örneğin *Okumuş*, “O belli ki okumaya başladı, devam ediyor da olabilir etmiyor da.” anlamına gelmektedir. Diğer taraftan dönüşümlü bir cümle önemli bir dönüşüm noktasına sahip olan bir olayı gösterir. Böylece dönüşümlü bir cümle, dikkatleri olay gerçekleştikten sonraki bir noktaya yönlendirir. Olayın gerçekleştiğini gösteren kritik sınır, söz konusu olayın bitiş sınırına ya da başlangıç sınırına işaret edebilir. İlk durum için *son dönüşümlü*(*finitttransformative*) denmektedir. Örneğin: *Ölmüş*, “O belli ki, açık ki ölmüş.” *Sınır vurgulayan* cümlelerin öteki türü ise *başlangıç dönüşümlü* (*initiotransformative*) olarak adlandırılmaktadır. Örneğin: *Oturmuş*, “O belli ki oturmuş ve hala oturuyor olabilir.”

3. örnek son dönüşümlü bir fiilin tipik kullanımını göstermektedir. Buna göre konuşur düşme anını değil, düşme olayı gerçekleştikten sonra ortaya çıkan durumu ifade etmektedir.

- (3) MIŞ: Geçmiş
Düşmüş.

Tanısal amaçlı kullanılan bir öge, İYOR ya da DI biçimleri ile kurulmuş başka bir fiil yapısına dayanan anlatım zincirini kırar. DI ile kurulmuş anlatı zincirinin MIŞ ile kırıldığı 4. örneğe bakınız. Tanısal ögeler genellikle sözü edilen olayın zamansal yahut nedensel fonunu/ arka planını oluşturan olayları göstermek için kullanılır.

- (4) *Kulübün idarecilerine haber uçuruldu, geldiler ama... Mektubumuzu almamışlar.*

DI ögesi tipik olarak öyküleyicidir; yani doğrudan bir olayın gerçekleşmesine atıfta bulunurken MIŞ sıkça tanı amaçlı kullanılır, yani bir olayın gerçekleşmesinden sonrasına, bir başka ifade ile önemli sınır aşıldıktan sonrasına işaret eder. Bununla beraber bir DI ögesi, örnek 5’te de görüleceği üzere, güncelle ilintili olaylara ya da örnek 6’da olduğu gibi “sıcak/güncel haber” denilen durumlara işaret etmek için de kullanılabilir.

- (5) *Bu gece iyi uyumadım.*
(6) *Otobüs geldi!*

Benzer şekilde, özel koşullar altında MIŞ ögesi de bir anlatı zincirinde ardışık olayları göstermek için öyküleyici kullanılabilir. Bu kullanım belli bir söylem türünde kullanılmış olan geçmiş zaman ögeleri envanterine bağlıdır. Eğer envanter rekabet halindeki DI biçimini içermiyorsa MIŞ biçimi bir olay dizisini işaret etmek için öyküleyici işlevle kullanılabilir. Mesela böyle bir söylem türü masalarda gözlemlenebilir. Örnek 7’ye bakınız.

- (7) *Her hazırlığını kendi tamamlamış, arabaya bindirmiş,kendi de girmiş yanına oturmuş.*

3. Bitimsiz ve Bitimli Yapılar

Bitimli ve bitimsiz yapılar, biçimbilgisel olarak aynı oldukları hallerde bile genelde anlamları açısından dikkat çekici farklılıklar gösterirler. Bu durum özellikle MIŞ eki ile işaretlenmiş yapılar için geçerlidir. Farklılıkların bir kısmı bitimli ve bitimsiz yapıların sözdizimindeki yerleri ile ilişkilendirilebilir. Türkçede tipik olarak bitimli yapılar cümle sonu pozisyonunda yer alırken bitimsiz bir yapı tipik olarak içe yerleşik, bu yüzden de alışılmış olarak cümle sonu olmayan bir pozisyonunda bulunur.

Türk dilleri ve Japonca gibi fiilin sonda olduğu dillerde, cümle sonu ögeler cümlede önermeyi yorumlamak için kullanılabilir. Böyle bir yorum ögesi, önermenin geçerliliğine dönük konuşur tutumunu gösteren bir cümle zarfı olabilir; *herhalde*’nin “olabilir”, “kesin”, “şüphesiz” gibi anlamlarda kullanımı için 8., cümle olumsuzlayıcısı kullanımı için 9.örneğe bakınız.

- (8) *Yağmur yağacak herhalde.*
(9) *Hatice Hanım akşam namazını kılıyor değil.*

Fiil içeriği, fiile getirilen bir olumsuzluk eki ile olumsuzlanabilir.

- (10) *Hatice Hanım akşam namazını kılmıyor.*

Anlambilimsel bir kavram olan dolaylılık, aynı zamanda sözcenin önermesel içeriği hakkında yorumu bildiren bir bilgi kipliği kategorisidir. Dolaylılığa işaret edilmesi yalnızca iddia ve soru cümleleri için geçerlidir (bk. Johanson, 2000). Dolaylılık kavramının yalnızca bitimli ögeler tarafından ifade edilebileceği gerçeği, Türkçede cümle kurucularının yalnızca cümle sonunda yer alıyor olması ile ilgili görünmektedir².

MIŞ ile kurulan bitimsiz, içe yerleşik ögeler, dolaylılık ifade etmezler (konunun detaylarıyla ilgili bk. Schroeder, 2000³). Bu yapıların anlamsal işlevi sınır sonrasılık ifade etmektir. Türkçede sınır sonrasılık ile sınır sonrası olmama ifade

² Sondan eklemeli bir dil olduğu için cümlede anlam belirleyiciler ya da cümlenin, ögenin, birimin anlam yükünü üzerinde taşıyan birimcikler söz konusu ifadenin sonunda yer alırlar. Yalnızca bitimli ögelerin dolaylılık ifade ediyor olması bununla ilgili olsa gerek.

³ Schroeder, C. (2000). Between resultative, historical and inferential: non-finite *-miş* forms in Turkish. *Evidentiality in Turkic, Iranian and neighbouring languages*, Mouton de Gruyter, 113-142.

eden sıfat-fiiller arasında anlamsal karşıtlık söz konusudur; sırasıyla 11a ve 11b örneklerine bakınız; aynı zamanda olasılık ve kesinlik ifade eden sıfat-fiiller arasında da anlamsal karşıtlık vardır. Bunun içinse sırasıyla 12a ve 12b örneklerine bakınız.

- (11) a. *gelmiş otobüs*
b. *gelen otobüs*
(12) a. *pullanmış zarflar*
b. *pullanacak zarflar*

MIŞ ve İMIŞ ek-fiilinin görece bitimsiz kullanımları, *MIŞ/İMİŞ+ gibi* yapısı ile temsil edilir. Bu yapıların özünde olan dolaylılık anlamı özel bir gramerleşme sürecini tetiklemiştir. Yapılar, 13 ve 14. örneklerde de görüldüğü gibi karşı olgusal ifade olarak dilbilgiselleşmiştir. Schroeder (2000)'in aksine biz bu yapıların eş zamanlı anlamının dolaylılık değil, karşı olgusal olduğunu düşünüyoruz. Unutulmalıdır ki dolaylılık kategorileri *çıkarım, farkına varma* ve *söylenti* anlam alanları arasında belirsizdir. Diğer yandan, *MIŞ/İMİŞ gibi* yapısının anlamsal açıdan dolaylılık nüansı ile ilişkili olmasıyla beraber, gerçek dolaylı kategorilerin okumalarını iletmeyen karşı olgusal bir anlam taşır.

- (13) *Olmamış şeyler olmuş gibi olmuş şeyler olmamış gibi anlatılacak.*
(14) *Adam karısının kaçtığı kişiyi bilemiyormuş gibi yapısın*

Bitimsiz MIŞ biçiminin temel özelliği dolaylılık değil, perifrastik⁴ yapılarda içe yerleşik öge olarak sınır sonrasılık ifade etmek için kullanılmasıdır. Bir yan cümlede perifrastik fiil yapısına eklenmiş MIŞ'ın kullanımını gösteren 15. örneğe ve onun bir öge cümlesi içindeki karşı kullanımını gösteren 16. örneğe bakınız.

- (15) *Çok oturulmuş olan iskemlenin yüzü eskimiş.*
(16) *Dede'nin bu sözü neden söylemiş olabileceğini merak etmişti.*

Bitimsiz bir MIŞ biçimine dayalı perifrastik yapı ve *ol-* ya da *bulun-* yardımcı fiilleri birlikte, "A olayının tamamlanmasıyla B olayı gerçekleşti" anlamını işaretler (Johanson 1971: 312-314'te tartışılan *ipsofacto* işlevine bakınız.).

- (17) *Ben şimdi iki kere kontrat imzalamış oldum.*

Bitimsiz MIŞ biçimi, olumsuzluk birimi "değil" (18) ya da *ol-* yardımcı fiilinin gereklilik çekimi (19) gibi cümle kurucuları ile birleşebilir. Bu durumların hepsinde MIŞ ögesinin taşımış olduğu anlam dolaylılık değil, sınır sonrasılıktır.

- (18) *Ölmüş değil.*
(19) *Gelmüş olmalı.*

Bitmişlik işaretleyen bitimsiz MIŞ ögeleri içe yerleşik yüklemeler olarak işlev görebilir. 20. örneğe bakınız (bk. Drimba 1976). İngilizce çeviride MIŞ'ın bu işlevi, isimleşmiş bir fiil ile verilebilir. Bu nedenle söz konusu kullanım zaman zaman "zarf-fiil" olarak da tanımlanmıştır. Bu zarf kullanımı için Schroeder 2000'e bakınız.

- (20) *Rüstem pabuçlarını çıkarıp bağdaş kurmuş oturuyordu.*

MIŞ biçiminin sınır sonrasılık anlamı, "yalnızca yolcularla dolduğunda yola çıkan taksi ya da bot" anlamına gelen *dolmuş* sözcüğünde olduğu gibi isim türünden yapılarda sözlükleşebilir.

4. Son Ek Olarak MIŞ ve Ek-fiil Parçacığı İMIŞ

Cümle yüklemi isim türünden bir sözcük ise ek-fiil parçası, farklı bakış açılarını, zaman ve kiplik değerleri işaretlemek için isme eklenebilir. İsim türünden bir yükleme (sıfat-fiil ya da isim-fiillerle genişletilmiş çekimsiz fiil yapılarıyla kurulan yüklemeler de dahil olmak üzere) eklenen ek-fiil parçası İMIŞ, dolaylılığın dilbilgiselleşmiş bir işaretleyicisi hâline gelmiştir. Ses uyumlarına girerek *-(y)mİş* biçiminde bitişken hâle gelebilmesine rağmen, sözlüksel fiil köküne doğrudan eklenerek sözlükselleşmiş fiiller oluşturan *-mİş*'tan oldukça farklıdır. Ayrıca çekimli fiiller kuran MIŞ vurgulanırken, eklenmiş İMIŞ'ın vurgulanmadığı, yani yüksek ton taşıyamadığı göz ardı edilmemelidir.

Bu noktadan hareketle MIŞ ve ek-fiil parçacığı İMIŞ arasındaki birinci ama sonuncu olmayan biçimsel fark, ilkinin birincil fiil köklerine eklenebilmesidir. Örneğin; *anla- + -mİş = anlamış* (bk. **anla- + -Imİş = *anlaymış*). Ek-fiil parçacığı ise yalnızca isim gövdelerine eklenir, örneğin; *baba+ -Imİş= babaymış* ya da fiilden isim yapılarak donmuş *anlam+ -imİş = anlammış*. Yukarıda da belirtildiği gibi her fiil kökü, görünüş ve kiplik değer bildiren ekler ile genişletilebilir. Genişletilen kökler isim gövdesi gibi işlev görebilir. Ek-fiil parçacığı *anlıyor + -imİş = anlıyormuş* örneğinde olduğu gibi genişletilmiş ve isim özelliği taşıyan gövdelere de eklenebilir.

MIŞ ve İMIŞ ek-fiil parçacığı arasındaki temel anlamsal fark zamansallık, sınır sonrasılık ve dolaylılıkla ilgilidir. Ek-fiil parçacığı ile çekimlenmiş bir isim yüklemi örneği olan 21 ile MIŞ eki ile kurulmuş bitimli bir fiil yüklemi örneği olan 22'yi karşılaştırınız.

- (21) *Ali hastaymış.*
(22) *Ali hastalanmış.*

21. örnekte görülen İMIŞ biçimi hem şimdiki zaman hem de geçmiş zaman referansı ile yorumlanabilir, çünkü bu biçim herhangi bir zamansal değer ya da sınır sonrası görünüşü ifade etmez. Diğer taraftan 22. örnekte ise MIŞ biçimi

⁴ Perifrastik terimi ile *-mİş ol-*, *-cAk ol-*, *-mİş bulun-* yapıları kastedilmektedir.

zorunlu olarak öncelik işaretlemektedir. Hasta olma eylemi sınır sonrasılık penceresinden gözlemlenir ki bu da biçimin hasta olma olayının konuşma anından önce tamamlanmış kabul edildiğini içermesi anlamına gelir.

MIŞ ve İMIŞ arasındaki farklı özellikler aşağıdaki tabloda olduğu gibi bir araya getirilebilir.

Özellikler	Sözlüksel fiillerde bitimli MIŞ	Ek-fiil parçacığı İMIŞ
Birincil fiil gövdelerine eklenebilir	evet	hayır İMIŞ yalnızca isim gövdelerine ve fiillerden genişletilerek türemiş isimlere eklenebilir
Vurgulanabilir (yüksek ton taşıyabilme)	evet	hayır
Görünüş anlamı	sınır sonrasılık	bakış açısı anlamı yoktur
Zaman anlamı	öncelik, geçmiş	zaman anlamı yoktur
Dolaylılık anlamı	dolaylılık ifade edebilir.	dolaylılığın dilbilgiselleşmiş işaretleyicisidir

Tablo 1.

Hem MIŞ hem de İMIŞ dolaylılık ifade eder. Dolaylılık kavramının ayrıntıları için Johanson 2000'e bk. Ek-fiil parçacığı olan İMIŞ her şartta dolaylılık ifade ederken, MIŞ ögeleri dolaylılık anlamını yalnızca bitimli fiiller ile kullanıldığında iletir.

MIŞ ve İMIŞ tarafından işaretlenen dolaylılık; aktarma, çıkarım ve farkına varma anlamlarını iletir (bk. Johanson, bu cilt). Mesela örnek 21'de; 21a söylenti, 21b çıkarım ve 21c ise farkına varma olarak yorumlanabilir. Gerçek okuma ise her zaman bağlama bağlıdır.

(21) a. *Ali hastaymış (duyduğum kadarıyla).*

b. *Ali hastaymış (bugün işe gelmemesi gerçeğinden çıkarıyorum).*

c. *Ali hastaymış (onun ateşini ölçüyorum ve ateşi olduğunu görüyorum).*

Bu okumalar elbette “şaşıрма” gibi yoruma bağlı çeşitli nüanslarla ayrıntılandırılabilir (bk. Slobin-Aksu, 1982).

Tekrar hatırlatılmalıdır ki ek-fiil parçacığı, donmuş isim gövdelerine dayanan çok sayıda fiil yapısı ile birleştirilebilir, örneğin *-(I)yormuş*, *-(V)rmış*, *-mAktAymış*, *-(y)ACAkmış*. Tüm bu yapılar İMIŞ'ın temel anlamsal özelliklerini paylaşır ve hepsi dolaylılık ifade eder. Karmaşık yapıların zamansal okumaları İMIŞ'tan önce gelen bir ek ile belirlenebilir. *-(y)ACAk* ihtimal biçimine İMIŞ'ın eklenmesi ve muhtemel zaman okuması gelecek zaman olan 23. örneğe bakınız. Diğer taraftan 24. örnekte İMIŞ bir sınır sonrasılık işaretleyicisi olan MIŞ'a eklenmiştir, bu yüzden yapı geçmişini ifade etmektedir. Ancak ek-fiil parçacığı İMIŞ herhangi bir zamansal değeri işaretlemez, sadece dolaylılık gösterir.

(23) *Siz de göreceksiniz, çünkü aynı yerde kalacaksınız.*

(24) *Çok para kazanmış.*

5. MIŞTI ve MIŞTIR Ekleri

5.1. MIŞTI Ögesi

Daha önce de gördüğümüz gibi bitimli fiillere gelen MIŞ, hem sınır sonrasılık hem de dolaylılık içermektedir. MIŞ ile kurulmuş bazı karmaşık ekler, basit eklerin işlevlerinin toplamı olarak tanımlanamayacak bir işlevle dilbilgiselleşirler. MIŞTI ve MIŞTIR bu karmaşık yapılardandır.

MIŞTI ögesi, basit MIŞ eki ve geçmiş işaretleyici ek-fiil parçacığı *idi*'nin birleşiminden oluşmaktadır. Bu karmaşık yapının işlevi, İngilizcedeki “pluperfect”e benzer şekilde, geçmiş zaman çizgisine yerleşmiş ikinci bir yönelme noktası olan geçmişin içindeki geçmişi de göstermektir, 25. örneğe bakınız.

(25) *Ben geldiğim zaman, sen gitmiştin⁵*

⁵ “Benim gelmem geçmiş zaman. Sen benim gelmemden de önce gitmiştin.”

* → * → ŞİMDİ
(sen gitmiştin) (ben geldim) (konuşma anı)

İngilizce “pluperfect”ten farklı olarak, Türkçe MIŞTI yapısı olayın psikolojik yahut gerçek uzaklığını vurgulamak için de kullanılabilir. 26. örnekte konuşur, “gitmiş olduğu Japonca kursunun üstünden o kadar çok zaman geçmiş ki konuşma anında onun Japonca bilmesi beklenmemeli” fikrini vurgulamak için MIŞTI yapısını kullanmıştır.

(26) *Ben bundan 4-5 yıl önce Türkiye’de bir yıl Japonca dersi almıştım.*

25. örnekte MIŞTI ögesi sınır sonrası olarak yorumlanabileceken, 26. örnekteki MIŞTI yapısının sınır sonrası görünüşü bildirmesi gerekmez.

Dolaylılık anlamı içerip içermemeleri ise MIŞTI ve MIŞ arasındaki bir diğer önemli farktır. MIŞTI ögesi hiçbir zaman dolaylılık anlamı işaretlemmez⁶.

5.2. MIŞTIR Ögesi

Türkçe karmaşık MIŞTIR yapısı, MIŞ ve *-Dir* (< yardımcı fiil **turur*) ekinin birleşmesinden gelişmiştir. -MIŞTIR geçmiş zamanda gerçekleşmiş, öncelik gösteren olayları ifade etmek için kullanılır. MIŞTIR ögesinin işlevi, aynı zamanda onun içerisinde kullanıldığı söylem tipine bağlı olarak çeşitlenebilir. Kurmaca olmayan metinlerde, MIŞTIR genellikle belirli bir kiplik anlam ifade etmeyen işaretli bir geçmiş zaman biçimi olarak kullanılır. 27. örneğe bakınız.

(27) *Anadolu doğu ile batı arasında ticaret yapan ülkelerin yolu olduğu için doğu ve batıdan birçok istilalara uğramıştır. Örneğin tüccar, zanaatçı, işçilerden başka asker ve memurların da yerleşme merkezleri olmuştur. İşte bin yıldan beri Anadolu’ya egemen olan Türkler bu yoldan gelmiştir.*

Konuşulan varyantlarda, MIŞTIR yapısının kesinlik değeri iddia ve varsayım arasında çeşitlenebilir (İddia ediyorum ki...; Düşünüyorum ki./ Varsayıyorum ki...); 28. örneğe bakınız. Bu anlamsal “devalüasyon” aynı zamanda “herhalde, kesinlikle” gibi zarf ifadelerinin tipik bir örneğidir.

(28) *Magazin yazarı sordu: Halanız evde kalmış bir kadın mıydı? Hiç evlenmemiştir”, dedi.*

Okumalar, konuşan kişiye bağlı olarak çeşitlenebilir. MIŞTIR 1. kişilerde kullanıldığında genelde sürekli olmayan olayları tanısal bir yolla özetler. Çoğunlukla söz konusu cümlede *daima, hep, her zaman, vb., yıllarca, hayatımda, ömrümdede, şimdiye kadar, her defa* anlamında bir zarf ifadesi vardır. 29 ve 30. örneklere bakınız. Örneklerin ikincisinde B, A’nın gözlemine dayanarak kendisi hakkında çıkarım yapar.

(29) *O balkonlu odaya rüyalarım hep girmiş çıkmışumdur.*

(30) A: *“Dün çok düşünceli duruyordun. Ne oldu?”*

B: *“Yorulmuşumdur.”*

MIŞTIR 2. kişilerde ise sıklıkla bir varsayım iletmek için kullanılır. 31. örneğe bakınız.

(31) *Herhalde duymuşsundur.*

6. Özet

Diller, betimleyici sorunları dil yapısının farklı seviyelerinde sunmak suretiyle birbirinden ayrılır. Türkçe şekil bilgisinde görülen yüksek düzenlilik, yapıların işlevini açıklamada karşılaşılan karmaşık zorlukları dışlamaz. Türkçe şekil bilgisinin olağandışı düzenliliği çoğunlukla dilin diğer seviyelerinin tanımlanmasında kolaylıklar sağlar. Bu yazı, MIŞ eki ile herhangi bir anlambilimsel kavramın birebir ilişkisini varsaymak için bir gerekçe olmadığını göstermeyi amaçlamıştır. İşlevler, söylem ve dilbilgisinin birçok özerk katmanı boyunca betimlenmelidir.

Kaynakça

- Aksu Koç, A. (2000). Some aspects of acquisition of evidentials in Turkish. *Evidentiality in Turkic, Iranian and neighbouring languages, Mouton de Gruyter*, 15-28.
- Csató, É. Á. (1999). Zur Phasenstruktur ungarischer Aktionalphrasen. *Probleme der Interaktion von Lexik und Aspekt (ILA)*. Tübingen: Niemeyer, 75-89.
- Drimba, V. (1976). La détermination prédicative en turc de Turquie. *Ural-altaische Jahrbücher*, 48, 49-64.
- EUROTYP Questionnaire. (2000). The perfect (PRF) Questionnaire. Eurotyp Project. European Science Foundation. *Tense and Aspect in European Languages*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (1971). *Aspekt im Türkischen. Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystems*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Johanson, L. (2000). Viewpoint operators in European languages. *Tense and Aspect in European Languages*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (2000). Turkic indirectives. *Evidentiality in Turkic, Iranian and neighbouring languages, Mouton de Gruyter*, 61-87.
- Schroeder, C. (2000). Between resultative, historical and inferential: non-finite –mİş forms in Turkish. *Evidentiality in Turkic, Iranian and neighbouring languages, Mouton de Gruyter*, 113-142.
- Slobin, D.-Aksu, A. (1982). Tense, aspect and modality in the use of the Turkish evidential. *Tense-Aspect Between semantics & Pragmatics*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 185-199.

⁶ Çünkü –mİş’in işlevi burada sınır sonrası görünüşünü işaretlemektir. Yani ek, söz konusu olayın geçmişte gerçekleşme şekline ve ikinci olay gerçekleşmeden önce bitmiş olduğuna vurgu yapar: *gelmişti* → gitti ve bitti (geçmişti).

TÜRKÇE MIŞ VE İMIŞ ÖGELERİ
İŞLEVSEL ÇÖZÜMLEMENİN BOYUTLARI

*** Bu çeviriyi yapmaya başlamamda ve sürecin her aşamasında desteğini benden hiçbir an esirgemeyen sayın Hocam Prof. Dr. Nurettin Demir'e kalpten teşekkürlerimle.